

krivali bodo vso škodo, ki vam jo bode napravljala skozi deželo pomikajoča se vojska in ž njimi se bode plačeval tudi živež, ki nam ga bodejte dajali.«

Tako je govoril Napoleon I. 1797., tako pa, kakor je bilo prej rečeno, godilo se je l. 1805. Sevéda je minilo v tem dvanajst let in Napoleon se je povzdignil ta čas do cesarja in njegova čudovita sreča ga je tako omamila, da je pozabil vse, kar je obétal l. 1797.

A prišli so še hujši časi! L. 1809. prilomastili so Francozi tretjič na Kranjsko.

(Konec prih.)

Naturalizem.

Spisal Fr. Svetič.

I.

Ako primerjamo slovstva evropskih narodov, vidimo, da ni nikjer večje razlike in več menjave v vsebini in v obliki med zdelki posameznih dób nego v književnosti francoskega národa. Drugjé je razvoj jednakomernejši, enakoličnejši; francosko slovstvo zadnjih dvesto let pa je delalo, rekel bi, skoke. Njegova zgodovina bi se v tem dala primerjati državni in družbeni povestnici francoskega národa od Ludovika XIV. do danes. V obojem se nekako razodeva znano *omahovanje galskega značaja*. Absolutno ali naravnost despotično vlado zadnjih Ludovikov trešči ob tla véliki prevrat in s prevratom pride anarhija in ohlokratija od leta 1789 — 93; — kmalu potem položi Napoleon železno svojo pest na državno krmilo, — za Napoleonom se povrne zopet »ancien régime«, — potem pride zopet prevrat, — za njim še jedenkrat kraljevstvo, — zopet upor, — za tem macchiavellistično gospodarjenje tretjega Napoleona, — po njegovem padu tretja ljudovlada s svojimi zdaj zmernimi, zdaj radikalnimi ministri, — in če politično vreme prav kaže, pričakovati je v kratkem zopet samovlade. Lehko se reče, da véliki prevrat traje že blizu sto let in da še dandanes ni končan.

Ne dosti menj menjave je tudi v slovstveni zgodovini: za klasiki so prišli racijonalci, — za racijonalizmom je nastopila romantika, — romantiko je izpodrinil realizem in naturalizem najnovejšega časa. Kakšno nasprotje n. pr. med odrvenélim klasicizmom in'burno, vihrávo romantiko, káko protivje med romantiko in naturalizmom, ali pa med naturalizmom in klasicizmom! Kakó se menja ukus! Kakšen razloček med leposlov-

nimi nazori »precijozne« gospóde za Ludovikov in med njenimi potomci najnovejše dóbe! Oni so se branili Shakespeareja, tega »divjaka«, in se strašili njegovih anatomskih grozovitostij; ti pa pridno sezajo po Zolovih knjigah in se ne plašijo mnogo ostudnejših patologičnih gnusób, katere se nahajajo v naturalističnih spisih. Še zanimiveje je pa, da taisto ljudstvo, ki poželivo čita Zolo in ga semtertjà tudi v gledališči posluša, zmeraj še ne mara za Shakespeareja, ki se do danes še ni mogel udomaćiti na odru francoskem.

II.

Slovstveni ukus, o katerem govori ta sestavek, je pri večini čita-jočega občinstva in leposlovnih sodnikov na slabem glásu. Nekateri ga kar načeloma obsojajo, da je *škodljivo, nenraven*, zamétajo ga kot negnusen izrod, katerega je iztrebiti iz književnega pólja. Menj ostrí nasprotniki pa z glavo zmajujejo tem najmlajšem prikazu v slovstvu in menijo, da je *sabloda, jednodneven pojav* brez pomena, ki se bode kmalu preživel — če se že ni — in brez sledú izginil. Protivnikom, ki naturalizmu odrekajo pravico do obstanka, odgovarja se lahko, da sploh ni rečí, ki ne bi imela vzrokov in tedaj tudi podloge in pravice bitja svojega; tudi naturalizem mora imeti to pravo. Opomnilo bi se lahko dalje, da se je naturalizem že razširil, da je naturalistično slovstvo naraslo, da se njegov vpliv ne dá tajiti. Smelo bi se omenjati, dà, čeprav naturalizem že pojema, vender to še nikakor ni dokaz, vsaj da ni imel življenja močí. Tudi romantika je imela svoj čas, njen cvet je trajal samó nekaj desetletij; nekaj desetletij pa tudi naturalizem že živi. Kdo bi sodil, da je romantika brez pomena, ker je cvetela samó svoj čas? — Kdo méni tedaj prav, ali nasprotniki, ali prijatelji in gorečneži, ki trdno vérujejo na bodočnost in konečno povelečanje naturalističnega ukusa ter zavestno zagotavljajo, da bode zmagal in da *mora* zmagati na vseh stranéh beletristične umetnosti? Še več: Zola si misli naturalizem tudi kot državno, vérsko in družbeno preuredbo. »Ljudovlada bódi naturalistična, ali pa je ne bódi!«

Po tem, kar se je že izjavilo, sklepa se morda, da je pisalec tega sestavka pristaš naturalističnega nauka, da hoče nánj opozarjati in ga širiti, ali vsaj, da mu je dobrohoten zagovornik. Ne! Tudi pisatelj je protivnik tega ukusa in mu nikakor ne prisoja trajne močí. Kakor se bode razvidelo iz naslednjega, ustavlja se samó temu, da se naturalizem *ozkosrčno* obsoja. Premisliti ga je z drugačnega stališča. Naturalizem je zanimiv pojav v slovstvu, ki je vreden resnega razmotravanja in ki zaslučuje, da se knjige in novine menijo o njem že blizu dvajset

let. — Zadnji čas se zopet mnogo piše o Zoli, ker se je nedavno njegov »Germinal« v Parizu spravil na oder. Vender se je naturalistično valovje že zelo pomirilo, kakor se zagotavlja, in zato je zdaj morda tem primerneje in lože izreči nepristransko sodbo o njem.

III.

Prve kalí naturalističnega ukusa je že takrat iskati, *ko je Balzac romanopisje zavél na realistično pot*, že o času, ko je še romantika krepko stala na nogah, in ko je Viktor Hugo z občino svojo gospodaril na polji lepega slovstva. Čitajoče občinstvo se je naveličalo pre-slastnega sanjarstva in je zaželelo krepkejše, realistične dušne hrane. To željo izražajo, kakor se mi zdí, tu in tam celó pesniki, ki so prištevati romantični šoli, n. pr. Byron, ki pravi, da je resnica čudnejša

»Kot sanje so: če smela bi na dan,
Kakó ves drug bi zdel ljudem se svét!
In koliko pridobil bi roman!«

(Don Juan, XIV, 101.)

Naturalizem bistveno ni drugega nego *skrajni realizem*. Balzac se tedaj lahko imenuje oče ne le realizmu, ampak tudi naturalizmu. V tej trditvi me zlasti še podpira naslednja njegova izjava:

»Ni več živalij kot *jedna*. Stvarniku je rabil jeden sam in taisti vzgled za vsa živa bitja. Žival je zakon, ki dobiva od sredine, v kateri se ima razvijati, zunanjo svojo obliko, ali natančneje: razlike svoje oblike. Živalske vrste so nasledek teh razlik... Po mnenji mojem je družba v tem podobna narodi. *Ali mari ne napravlja družba iz človeka z vplivom okolice (milieu), kjer se razvija delovanje njegovo, toliko različnih ljudij, kolikor je izpremen v živalstvu?*«

Zadnje besede so, kakor znano, izmed glavnih naukov naturalističnih; zapisal bi jih bil lahko Zola sam.

Kakor naturalisti, tudi Balzac človeške prirode nima v čislih. Za vsakim človeškim dejanjem sluti sebične nagibe, dobra dela so mu le slabost. Značaj mu ni drugega nego proizvod zunanjih vplivov. — Jasno je, da se je moral zavoljo takih nazorov *popis postranskih razmér* spoznati silno važnim za roman. Ozirati se je na kraj, na prizor, na hrano, obleko, občevanje i. dr. Zato Balzac v povestih svojih posebno živo in natančno, kakor kakšen nizozemski slikar, riše notranjo opravo v stanovanjih, »intérieurs«. Svét, v katerem se sučejo povesti njegove, zvečine ni lep, toda resničen. Balzac se drží bistveno prirode in popisuje, kar je imel vsak dan pred očmi. Razločuje se pa v tem od

naturalistov, da za dejanje stavi še splošno resnico, da tedaj ne goji golega prepisa.

Dalje na realistični poti je stopil *Flaubert*. Njemu so strasti bolezi. Trpel je na živcih, kar je pač vplivalo na značaj njegovih spisov. Ko je bil dal na svetlo roman »*Madame Bovary*«, ki ima za predmet bolezen neke ženske, poklicala ga je gospóška na odgovor. Sicer so ga oprostili, ali nejevolja na njega je bila splošna. Ljudje takrat še niso bili vajeni takim povestim, niso védeli, kaj jih še čaka, kadar Zola zastavi peró! — *Flaubert* razodeva veliko umetnost v dušeslovnem popisu, vendar že začenja pretiravati in se rad mudí s popisovanjem grdih rečij. Niti jedna njegovih oseb ni prikupna; kar je dobrih značajev, ti so premehki; drugi so podli.

Za *Flaubertom* je nastopil *Feydeau*, ki ga je hotel še preseči. — Zopet dalje sta šla brata *Goncourt*, ki trdita, da je naloga romanova znanostna analiza človeške družbe in da sme kakor znanost povedati vse.

Tudi pri pesnikih v ožjem pomenu kaže se naturalistični ukus. *Baudelaire* je v pesmih svojih tako drzen kakor naturalisti. Ko je dal na svetlo zbirko »*Les fleurs du mal*«, zaplenili so jo in šele, ko je izpustil nekaj pesmij, smela se je zopet natisniti. *Baudelaire*jeva lira opeva bedo, hudobnost in grdóbo vsakdanjega življenja, priljubljeni so ji trivijalni izrazi, nikdar se ne popné do česa višjega. Kakor naturalisti ima takisto *Baudelaire* pesimistične nazore o življenji in človeštvu; tudi njemu je sebičnost povod vsakega dejanja.

Pred Zolo je bilo tedaj že dovolj pisateljev, ki so širili naturalistična načela in pripravljali pot prvaku »poskusnega« romana.

IV.

Emil Zola se je porodil leta 1840. v Parizu. Oče je bil iz Trebiža (Treviso) na Beneškem, stara mati z otoka Kandije; v Zoli se tedaj pretaka laška in grška kri. Otročja leta je preživel v Aixu na južnem Francoskem, kjer je imel oče kot inženir opraviti. Po očetovi smrti sta se z materjo, ki je bila v pravdi izgubila vse imenje, zopet vrnila v Pariz. Mladi Zola je stopil v gimnazijo, pa je ni dovršil. Klasične omike tedaj ni veliko užil, mogoče da ima zarad tega premalo razuma za lepoto in vzor. Služil je potem v neki knjigárni, pozneje je bil dopisnik nekaterim novínam. Izkusil je mnogo bridke revščine, stanoval v daljnih predmestjih v podstréšnih sobicah in se pri tem seznanil z bedo najnižjih stanov, kar mu je pozneje dobro služilo za popise v povestih njegovih. Iz teh tožnih časov mu je morda ostala tista grenkóst in mračnost, ki se razodeva v njegovih romanih.

Opozoril je svet naše leta 1867. s povestijo »Therèse Raquin«. Čeprav je bil že Flaubert občinstvo navadil na dôkaj krepke reči, vendar je bila nejevolja na ta roman silna. V tej knjigi Zola prvi-krat jasno kaže, kakšno si misli novejšo beletristiko.

Vse romanopisje, kar ga je pred njim, obsoja in zametáva. Pravi, da je v prejšnjih romanih sestava popolnoma napačna; povest se godí, kakor se pisatelju ljubi, tedaj prisiljeno. Dokler je bil roman samó v oddahnilo in zabavo, dokler se je zahtevala samó mičnost in nekakšen povspén, morala je biti živa domišljija in bogata izumljivost glavno svojstvo pisalčevo. Tudi v zgodovinskem in tendenčnem romanu je imela domišljija še glavno nalogo. *V naturalističnem romanu, ki sloni ves na podlagi opazovanja in analize, so pa uvéti drugačni. Domišljija se odpravi, romanopisec samó nahajaj, ne pa izumljaj; piši logično, in ne izmišljaj; samó pripoveduj, kar vsak dan vidi in doživlja, kar se godí na ulicah. Povest ne bódi samó obraz življenja, temveč življenje samó. Pripovednik bódi vésten fotograf, ki pa mu ni smeti nikdar popravljati podobe; odrêci se megleni domišljiji, zbiraj samó dejanja, ki bodo že záse govorila. Tudi o najnegmusnejših rečeh mu je smeti govoriti in jih popisavati, samó da se doseže resnica. Kajti vse, kar je, istinito je in mora biti vredno, da se popiše, čeprav je grdo, ostudno, podlo. Kolikor natančneje se popisuje istinitost, tem bliže se pride resnici, jedinemu zmotru in koncu vsega pesništva. — V prejšnjih povestih, pravi dalje, je ozadje nekako zasukano in megleno; pisatelji nimajo razuma za prirodu. Samó videti ni dosti, treba je znati tudi popisati. Popis je silne važnosti v povesti; popis ima resno nalogo, ker okolica (milieux) je največjega pomena. Resničen pa in natančen mora biti popis zmeraj; resnična tudi sestava in misel; resničen in dosleden razvoj značajev.*

Dalje hoče Zola, da si pripovednik ne jêmlji za predmet le posameznih oseb, temveč *vse družine, skupine in stanove*. Premišljuj in popisuj telesne in dušne *bolezni in temperamente*. V predgovoru, katerega je pridejal glavnemu svojemu delu »Rougon-Macquartovi« pravi Zola, da hoče kazati, kako se jedna rodovina, jedna majhna skupina giblje v družbi, kako se širi in pošlje med svet deset do dvajset posameznikov, kateri se zdé na prvi pogled različni, ali so vendar v ozki zvezi, če jih pogledaš bliže; iskati hoče nit, ki vodi matematično od družega do družega in sledèč ji rešiti dvojno vprašanje prirodnih osnov in okoliščin; in kadar bode imel v roki vse konce in pred sábo družbeno skupino, pokazal bode to skupino v svojem dejanji in nehanji *kot zastopnico zgodovinske dôbe*; pokazal jo bode v

različnih svojih namérah in zajedno preiskal, *kako se izgublja volja posameznikova v občnih težnjah vse družbe*. Rodbina, katere zgodovino hoče pisati, podedovala je bolezni na živcih in na krvi, bolezni, katere so se najprej zaradi telesne poškodbe pokazale pri ródni materi in ki pod vplivom okolice pri posamezniku tega plemena delujejo na vsa javljanja človeške njegove prirode, to se pravi: na kreposti in pregrehe njegove.

Zola zahteva dalje, da roman bódi *znanosten*; da hoče slovstvo določeno po znanosti, da v povestih svojih namerava porabiti napredek novejše znanosti in razviti značaje resničnejše. Do zdaj, pravi, se je samó opazovalo; treba je pa tudi *poskusov*, kateri nam kažejo življenje od novih strani. Eksperimentalni pripovednik naj si izvoli posebne razmere, natanko znana tla in tjà naj postavi ljudi z natančno določenimi značaji. Vpraša se: *kako se bodo ti ljudje v tej in tej okolici védli?* Posledek se bode dal znanostno določiti. Zola si misli, da kemija navaja do životoslovja, životoslovje do ljudoslovja, ljudoslovje do družboslovja in družboslovje do poskusnega romana t. j. do preiskave in razlage človeškega uma in človeških strastij.

Na to misel o poskusu v romanu je privedel Zola nekov fizijolog, Claude Bernard, ki uči, da se mora poskusni način, kateri je imel do zdaj opraviti samó z neživimi stvarmi, v prihodnje razprostréti tudi na živa telesa. — Zola se opira še na družega učenjaka, na Taineja, za katerim hodi v svojem tako priljubljenem mu nauku o vplivu okolice in o človeških izpričalih (*documents humains*). Taine je bil namreč spoznal, v kako tesni zvezi je zdelek pisateljev z njegovo domišljijo, domišljija s temperamentom, temperament s plemenom, pleme z okolico in dédnimi vplivi.

Če hitro pregledamo, kar se je do zdaj reklo o Zolovem nauku, povzeti se dádo načela njegova kratko tako-le: *v povesti je treba resnice, same gole istinitosti brez vsega sanjarenja; zahtevati je živega in natančnega popisa, slikati je smeti tudi grde, negnusne reči, ker je okolica tólike važnosti; premišljevati in preiskavati je dušne in telesne bolezni, ozirati se je na prirodino osnovo, temperament, in na vpliv podédovanja; in pri vsem je postopati v soglasji z znanostjo sedanje dóbe.*

(Konec prihodnjič.)

Naturalizem.

Spisal Fr. Svetič.

(Koniec.)

V.

Da bi dal tem nazorom mesó in kri, začel je Zola spisavati velikanski ciklus »Rougon-Macquartovi ali prirodoslovna in družbena zgodovina neke rodbine za družega cesarstva«^{*)}. Že naslov ima do malega ves naturalistični nauk v sebi. Ta povestni venec bode po pisateljevem načrtu obsejal dvajset zvezkov, vsak zvezek bode roman záse, da se lahko samostalno čita, vendar »vse zgodbe zvirajo iz bolezni ene« (reklo bi se prostó po Preširnu) in so, vsaj kakor Zola misli, orgánična celota. Ves zdelek ima biti družbena zgodovina družega cesarstva in se začinja v času, ko se je princ Louis Napoleon polastil državnega krmila. Prvi snopič je izšel leta 1871.; vsega skupaj je dozdej štirinajst povestij danih na svetlo.

Pisatelj si ni namenil, tukaj vtopiti se v vse te romane, pripovedovati njih obsega, kazati prisojne in odsojne strani posameznih povestij, ocenjati njih skladbe in premišljati značajev: bilo bi preobširno. Zadoščujejo naj samó naslednje kratke črtice o tej véliki epopeji.

V Plassansu (izmišljeno ime za Aix) živela je vrtnikova vdova Adelajida Rougon, drugič omožena z nekim Macquartom. Ta ženska, skupna mati Rougon-Macquartovih, bila se je telesno poškovala, dobila krč in je sčasoma oslabéla na umu. Njeno nadlogo so podedovali otroci in otrók otroci. Vsa rodovina je določena zaradi te dedščine v počasno hiranje in za pregreho. Podedovana bolezen rodi pri Rougon-Macquartovih slaba svojstva, ki se najbolj kažejo v grdi samopašnosti in mesénosti; vendar se na drugi strani razodeva tudi v umetniški nadarjenosti. — Potomci Adelajidini se razkropé po francoski zemlji, največ jih seveda náse potegne središče, Pariz. Pisatelj hodi za njimi, stavi jih na različna tlà, med razne stanove in »milieuse« ter »eksperimentuje« z njimi. Seznanijo nas z malomestnim življenjem, kaže nam gnezdo na kmetih s svojimi malostnimi spletkami. Potem nas postavi v Pariz, vodi nas od kraja do kraja, slika nam raznovrstne

^{*)} Tudi Balzac je spisal podobno zbirko, katero je imenoval »La comédie humaine«, ki nam takisto pred oči stavi v.o. francosko družbo tedanjega časa.

prizore in popisuje življenje vseh krogov, od najvišjih do najnižjih, najubožnejših. Pelje nas v ministrov salon, v zbornico, h konjskim dirkam, na trg, kjer se próda živež; vse kar je tukaj videti, natančno popiše: sočivje, klobase, sir, ribe, perutnino itd., pové nam ne samó, kakšno je vse to po zunanje, marveč tudi, kakšen ukus ima, in zlasti, kako diši. Pelje nas v kováčnico, kjer ima dovolj prilike za mojstersko popisovanje. Iti moramo dalje ž njim v rastlinják, pregledavati cvetice, dihati mlačni, zaduhli, z mamécim vonjem napolnjeni zrak in poslušati pisatelja, ko nam razklada botaniške svoje znanosti. Vêde nas dalje v velik bazar, kjer nam razkazuje blagó in razlaga, kako se izpečáva. Zopet potem nas postavi na deželo, sredi zarastlega parka in nam pripoveduje idilo, ki se ondu godí. Popisuje nam preprosto vaško življenje, riše rúdnik in slika delavce, kako živé in trpé; vêde nas nazaj v Pariz, v slikarnico, in potem zopet na kmete itd. Sploh: popisati hoče življenje sedanje dóbe v vseh oblikah in seznaniti bralca z vsemi stanovi in družbenimi skupinami. Vse riše živo in natančno, res prav mikroskopično. Tudi to popisuje, kar se ne dá prijeti n. pr. luč, duh. Vso veliko svojo nadarjenost uporablja, da silno vestno naslika svoj mikrokozem. Če nam kaže osebe iz nižjih stanov, posluhuje se rad njihovega jezika. Najrajši se mudí, kjer mu je opisavati bolezni, in da bi to natanko pogodil, hodil je po bólnicah in opazoval bolnike.

Najznamenitejši roman v zbirki je »L' Assommoir«, ker najbolje kaže Zolovo smér in naturalistična načela. Junak v tej povesti je strehar Coupeau, oženjen z Gervazijo, vnukinjo Adelajidino. Coupeau je priden in reden delavec. Neka ženska se mu hoče maščevati in prereže vrv, s katero je Coupeau med delom privezan na strehi, Coupeau pade in se hudo pobije; vender ozdravi, ali zdaj je ves drug. Ko je moral v bolezni od dela počivati, navadil se je žganja in se ga ne more več odvaditi, naj se še toliko trudi in trdno sklepa. Nasledki se hitro pokažejo, Coupeau dobí »delirium tremens« in žalostno pogine. (Zola seveda to bolezen vestno opiše.) — Vdova Gervazija se v obupu tudi pijači udá in kmalu revno umrè.

Zola hoče veljavo dobiti nauku svojemu tudi v gledališči. Po njegovih nazorih bi se morala odpraviti žaloigra in igrokaz višje vrste. L. 1871. predelal je za oder svoj roman »Thérèse Raquin«, in to igro stavi v vzgled novejši dramatični umetnosti. V predgovoru uči, da mora gledališče pojasniti, kako vpliva okolicá na osebo; opusté naj se vse basni, vse neumno besedovanje in konvencionalne neslanosti. Vender se Zola sam drži jednote v kraji, kar je tudi konvencionalna

posebnost. Potem je spravil na oder dve veseli igri; jedna je tako podla, da je občinstvo ne' le sikalo, temveč na konci tudi klicalo ravnateljju, naj rajši zamolči pisateljevo ime. Zola pa se ni dal ostrašiti, še tisto leto je izdal tri igre. Pravi, da je prepričan o končnem uspehu svojih igrokazov, da samó čaka in da je dovolj trdovraten v potrpljenji. »Saj so morali napósled venderle, čitati tudi moje romane, in poslušali bodo tudi igre moje.« — Sicer pa Zola méni, da je poskusno slovstvo še v povojih in da on ni še našel skrivnosti; trudi se samó, da bi omejil kolikor móči osebni živelj, osebno vmešavanje pisateljevo. »Grajajte me, kolikor vam drago. Morda res ne hodim po pravi poti, ali naturalizem je slovstvo prihodnosti.«*)

Romane »L' Assommoir«, »Nana« in »Germinal« predelal je neki Busnach v igre. (»L' Assommoira« so igrali pred nekaj leti tudi na Dunaji v mestnem gledališči.) Ko so v Parizu igrali »Assommoira« in »Nana«, poskusilo se je vse, da bi imelo občinstvo priroden, istinit vtisek o tem, kar se godí na odru, in da bi čutilo, kakor da se res godí. V »Assommoiru« se kaže prálnica, zato diší z odra po mijlu; dvé períci se prepirata in se polivata res z vodó. Delavci nastópajo v pravi delavski obleki, in kadar ima Coupeau pasti raz streho, vržejo masko doli, da se stavi tudi padanje živo pred oči. Bolezni se slikajo posebno skrbno. V zadnjem dejanji se mora Coupeau po vsem životu tresti, da pokaže, kako se ga je prijel delirij. — Nana umrè za osepnicámi; igralka, ki ima to vlogo, dvigne se v zadnjem dejanji v postelji in nje obraz je videti ves črn osepnic. —

Zolov vpliv na novejšo francosko romanopisje je velik, njegov nauk se je razširil in mu pridobil lépo število učencev, ki izkušajo učenika celó prekositi. (Učenci so pač zmeraj hujši nego učenik sam.) Najiminitnejši pisatelji, ki stopajo za Zolo, so: Maupassant, Hennique, Vast-Ricouard, Alexis, Huysmans, Céard i. dr. Zola je izdal skupno s »prijatelji« — učencev, pravi, nima — zbirko novel z imenom »Večeri v Médanu«. Médan se imenuje Zolovo posestvo na kmétih. Vsak je dal po jedno novelo, toda samó Zolova je nekaj vredna. Učenci so brez domišljije, njih spisi so goli prepisi brez pesniškega čustva, natančni pa v podlosti. Kakor učenik se tudi učenci najrajši bavijo s patologiškimi prikazi. Jedna Henniqueovih novel ni družega kot trpljenje necega beležnika, ki ima trakuljo in se je ne more iznebiti. Huysmans pa nam slika v neki povesti — grižo in njene nasledke.

Kako daleč je segel naturalistični evangelij v tuja slovstva in v koliki méri je to, kar se ondu naturalističnega nahaja, Zolov vpliv in

*) Kdo se ne spominja Wagnerjeve »Zukunftsmusik« ?

Pis.

koliko samostojen pojav, to je težko določiti. — Samó nekaj kratkih opazek o tem.

Na najrodovitnejša tla je padlo naturalistično seme, kakor se kaže, v Italiji, kjer se naturalizmu pravi »verismo«. Izmed veristov bi bil pred družimi imenovati izvrstni novelist Giovanni Verga, ki se sam morda ne šteje med naturaliste, ki pa vendar zeló na Zolo spominja s svojimi živimi popisi in s tem, da se rad mudí s slikanjem patologičnih prikaznij. Težko bi bilo pa izreči, je li Verga naravnost pod Zolovim vplivom, ali se je samostalno razvil. Naravnost za Zolo pa pobira stopinje Luigi Capuana, toda ta ni posebnega pomena. — Na Nemce ne vém, da bi bil naturalizem močno vplival, dasitudi Zolova dela pridno prevájajo. Nemci so v slovstvenih rečeh povečem še stari idejalisti, četudi si v novejšem času nekateri realisti dobivajo veljavo n. pr. Hopfen, Wildenbruch, Stinde in drugi. Ali to so zmerni realisti, skrajnih, t. j. naturalistov Nemci nimajo. — V Angležih se tudi še ni prikazal realistični ukus, pri njih je ukoreninjen zmerni, zdravi realizem Dickensov. Sicer je pa večina novejših angleških novelistov — ženskega spola, in da je tem nežnočutnim »Blaustrumpfom« Zola nad vse »shocking«, to se ume samó po sebi. — Na slovanske književnosti Zola pač tudi še ni razprostrl vpliva svojega, četudi se ne pograša pri nekaterih slovanskih pisateljih naturalistični vpliv in se nekateri ruski spisi skoraj Zolovim lahko stavijo na stran. Toda ruski, tudi skrajni realizem se je razvil na domačih tleh: Tolstoj, Dostojevskij i. dr. so neodvisni od Zole, kakor pač tudi Gogol ni pod Balzacovim vplivom, ker Balzacovi spisi so šele po smrti njegovi l. 1850. bili obče znani in prišli do veljave. — Mimogredé bodi omenjeno, da se je, ni dolgo tega, Tolstega zeló naturalistični igrokaz »Moč temè« v Parizu spravil na oder in da ga je francosko občinstvo dovolj prijazno vsprejelo. —

VI.

Govoréčim o zunanjem uspehu Zolovega pisanja, nam je potrditi, da se njegove knjige hitro širijo, da se ljudje »trgajo« zanje. »Nana« n. pr. je v prav kratkem času čakala nad sto natiskov. Razprodaja njegovih knjig je nesla Zoli toliko, da se smé danes šteti med bogatine. Vender pa ta uspeh ni »netto« in ni ga pripisavati sámí notranji vrednosti njegovih del in navdušenju občudovalcev. Da se Zolove knjige tako hitro in v takem številu izpečavajo, pripomogel je največ, kakor bi se nemški reklo: »Skandalerfolg« njegovih spisov. Ali vender

se mu dela krivica, ako se mu očita po novinah in knjigah, da goji slovstvo, katero se zaznamuje z ljubeznivim imenom »pornografija« svinjepis — »Začeli smo z »Duhom kristijanstva«¹⁾, s »Premišljevanji«²⁾ in z »Jesenskimi listi«³⁾, in kam smo prišli? Do »Asommoira« in »svinjepisa!«, toži časopis »Figaro«. — Hudobna peresa celó nagajajo Zoli in Zolovcem, da se beseda naturalizem izvaja iz latinskega »naturalia«. — Pač mnogim Zola že zaradi tega ne ugaja, ker je realist. Nekaterim preobčutnim, preidejalnim dušam se realist sploh mrzi.⁴⁾ — Naj imajo naturalistični proizvodi še toliko napak, naj je ves naturalizem zmota, vendar Zola ne zasluđuje, da se šteje med pornografe. Sicer ne vidimo v njegovo srce, vendar ni potrebno misliti, da hoče dobička iskati s tem, da bi pohujševal človeštvo, da bi pisal za razuzdance, šegetal jim otrplo polt ter jim oživljal usèhlo domišljijo. Njegovi spisi nimajo slabih, nenravnih namér, ker greh pregrdo slikajo, da bi vábil in zapeljeval. Zola ima svoje leposlovno prepričanje in po njem se ravna.

Najprej mu je za resnico. Ker se tako neustrašeno poteza zánjo, odpuščamo mu lože napake in grehe. Resničnost v njegovih spisih mu je tudi veliko pripomogla do uspeha; človek išče in hoče resnico, četudi ga neprijetno presune ali rani. — Kakor rečeno, hoče Zola samó istinitost, samó kar se v življenji res godí. Preveč po črki se pa drží Goethejevega nauka: »Greif' nur in's volle Menschenleben«,

1) Chateaubriand, »Le génie du christianisme«.

2) Lamartine, »Méditations poétiques«.

3) V. Hugo, »Les feuilles d'automne«.

4) To je čutil Gogol. Čitaj krasni uvod 7. poglavju I. dela njegovih »Mrtvih duš«. »... Srečen pisatelj, ki se ne zmeni za dolgočasne, zoperne značaje, kateri nas osupnejo s svojo žalostno istinitostjo, marveč si voli samó značaje, v katerih se blešči božja in človeška visokost! ... Z mamčim kadilom je zagrnil ljudem oči; preprijetno se jim je laskal s tem, da je pokril življenja senco in odkril samó blesk. Ves svet je oduševljen zánj ... Imenujejo ga velicega, slavnoznanega pevca ...

Kako vse drugačna pa je usoda tistega pisatelja, ki se drzne upodabljati vsakdanje reči, za katere se komaj kdo zmeni, in strašno, gnusno blato, ki omadežuje življenja našega ubožnost; pisatelja, ki si úpa s krepkim, neusmiljenim dletom obdelavati in ljudstvu jasno pred oči staviti mrzle, razkosane značaje, katerih mrgolí na trnjevi in dolgočasni poti življenja našega na tem svetu! On ne sliši množice ploskati mu, ne vidi hvaležnih solz in jednoglasnega oduševljenja ginenih src; ne prihití mu naproti šestnajstletna krasotica s povèšeno glavico in junaško udanostjo; tudi ne odide ostri sodbi sodrenikov, hinavski, trdosrčni sodbi, ki pravi, da so njegove stvaritve podle in ubožne, ki ga stavi med zaničevane, človeštvo z nogami teptajoče pisatelje in mu odreka srce in čut in božjo luč nadarjenosti ...

Zola preglgloboko seza, prav do dna. Da ne zadoščuje sentimentalnost in idejalizem, ki nima nikakeršnih tal pod sábo, in da je tudi realizem potreben, to je obče priznано; ali sáma gola realnost ni še poezija. Oboje naj se združuje, kakor n. pr. pri Turgenevu, to je pač jedino pravi pot. Turgenev podaje drugačne dušne hrane nego je Zolova! Vender je še dovolj francoskih romanopiscev, ki si jemljó Turgeneva in Dickensa v vzgled in ne Zole. Sicer pa Zola sam v boljših urah spominja na Dickensa in Daudeta.

Zola je jednostransk v istinitosti, ker vidi povsod samó mračno stran. Njegovi ljudje so v prozajični, v vsakdanji obleki, značaji njegovi skoraj vsi zaničljivi. Po pravici se mu očita, da ne razločuje bój (*farbenblind*). Nikjer ni veselega življenja v njegovih povestih, nikjer blagodejnega humorja, nikjer duhá in milote. Romantiki so bili na boljšem poti, ker so učili, da se v pesništvu vrsti grdo z lepim, žalostno z veselim, kakor se izpreminjajo v življenji sreča in nesreča, lepota in grdoba. Zoli je stvar božja samó snóv. Človekoljubu se milo stori čitajočemu njegove povesti in imajočemu pred sábo jedino zavržena ali vsaj slabotna človeška bitja. Ciklus »Rougon-Macquartovi« je prava Sodoma in Gomora: med blizu tisoč osebami, ki nastopijo, najti ni niti pet pravičnih ljudi! Zolove osebe imajo samó zunanje, živálje življenje, samó živce, čute, mesó in kri; popisuje nam jih le životopisno, dušeslovno ne. Volja, misli, strasti v porájanji — vse to nam je zakrito. Naturalistični romanopisci, kateri nam trosijo prav malenkostne popise, če gré za snovne stvari, in ki na dolgo in široko govoré o rečeh, katere nas malo zanimajo, mahoma so jako varčni, kadar bi jim bilo razlagati dušne pojave. »Naturalisti ne premišljajo splošnih značajev, temveč slikajo izjeme. Ne da nam bi kazali tipov, rišejo samó spake in ker se spake nahajajo v prirodi, pravijo: »To je resnica, to je človeško izpričalo! — To je nečloveško izpričalo, reklo bi se bolje prav, to je redek vzgled tega, kar je človeški prirodi nasprotnega.« (*Figaro*). Če se nameri Zola na osebo, katera bi bila prikupljiva, ustavi se nerad pri nji, popiše jo le površno; toda če ima grd značaj pod roko, kako dobro mu dé, kako natanko ga slika! — Obrazi in primere so navadno iz živalstva; čitatelju se zdí časih, kakor da je v hlevu ali zverinjáku, nekakšen živalsk duh mu puhti iz teh popisov nasproti. Zola se ne ustraši nobenega prizora, bodi še tako zopern. Najdrznejši njegovih romanov je »Nana« in s to povestjo je Zola res napravil gadno mlako v slovstvu. Sicer se ne zahteva od realističnega pisatelja, da se giblje jedino v višavah in da je biti njegovim osebam serafske či-

stosti, ali to, kar podaje Zola v »Nani«, to je vendar preveč in preopolzlo. —

Zola je kolorist med pisatelji, moč njegova so slike. Ves roman »Une page d'amour« bistveno ni nič drugega nego popis pariškega mesta, katero nam kaže v petih raznih, velicih podobah, polnih življenja in barv in plastičnih obrazov. Krasen je n. pr. popis velikanskega danjenja, ki je uvod romanu »Pariški trebuh«. Slika, katera je na konci te povesti, napravi mogočen vtisek kakor veličasten finale. — Ali popisovanje preveč prevladuje v Zolinih povestih, njegove slike so čestokrat preobložene; oseba ni drugega nego stafaža, in stafaža preplavlja dejanje. Zola ne razločuje, kaj je zanimivo, kaj ne — kaj važno, kaj postransko. Pa to naj bi bilo, samó da bi ne popisaval s takim veseljem negnusnih rečij. O tej stvári se čita ta le dobra opazka: » . . . samó toliko rečem, da se nahaja umazan materijalizem in surova poltenost, ki bi se morala gabiti nežnemu ukusu in sramežljivemu srcu; da nekatere grde in nesnažne reči na tem svetu niso vredne, da se kdo zneni zánje, še menj, da se popisavajo; da n. pr. podlost srca in smrad življenja nista predmeta višjemu premišljevanju.« (»Journal des Débats«.) Zola pa se grdih, vsakdanjih rečij najrajši lotéva in izkuša vso svojo spretnost nad njimi. To vse pa ni drugega nego preris, natančen, skrbno zdelan preris sicer, ali vendar preris, ker se pogreša oživljajoča misel. Za popise rabijo Zoli žive, v okó bodoče barve. Najbolje se mu posrečujejo slike iz spomina n. pr. kadar piše o mestu Plassans (= Aix), katero je bil otrok zapustil. Ti popisi so seveda menj natančni, ali zato tudi menj vsakdanji in bolj poetični, dokaz, da se pisatelj predaleč izgublja, kadar popisuje reči, katere ima pred sabo.

Reklo se je, da Zola zametava domišljijo. S tem si sam zasiplje izvòr, iz katerega je pesniku zajemati. Kdor si jemlje samó istinitost za predmet, bode kmalu jednoličen ter se napósled izpiše. Odkod dobivati nove snóvi, če ne od neusèhle domišljije? Sicer pa se ji mora tudi Zola toliko ukloniti, da izumi načrt in zgodbo. Ali dejanje mu je majhne vrednosti. »Gibanja«, pravi, »so le zato, da se kaže oseba v logičnem razvoji«. Kar je pa dejanja v povestih njegovih, mora se priznati, da je jasno in dosledno. — Zola piše mirno, objektivno; svojih čustev ne razodeva, naj tudi govóri o trpljenji in bolečinah, o revščini in ubožcih. Osebnega pomilovanja ne izraža. Vendar se iz jednega novejših njegovih del, iz »Germinala«, sliši nekakšen klic: »Pomagajte ubogim delavcem v rúdnikih!«

Kar uči Zola o podédovanji, to je sicer utemeljeno, a za povest pač ni posebnega pomena, je li junak dobra in slaba svojstva podédoval ali drugače si pridobil. — Zola v tej stvári tudi ni dosleden. Rodbina Rougon-Macquartova je po prámateri odločena za pregreho in hiranje; toda lepa in cvetoča Nana, za katero se moški »trgajo«, ne napravlja vtiska, kakor da je že po rojstvu bolna. Dalje Zola pozablja, da se Rougon-Macquartovim tuja, zdrava kri primešava in da bi se imela rodovina zaradi tega sčasoma preroditi in izgubiti podédovane bolezni. (Razven če si Zola misli, da so tudi drugi vsi bolní. Vsaj moralne hibe imajo vsi.)

Da bi se Zola samó oslanjal na znanost, ne bi bilo ničesa ugovarjati. Ali on zahteva, naj je roman znanost sáma, tedaj zamenjava znanost in pesništvo. Ali je roman, četudi na istiniti podstavi, pesniški zdelek, izumljena zgodba, in torej ni znanost; ali pa je gola znanost in tedaj ni pesniški proizvod. — O Zoli se pravi, da ne piše romanov, temveč samó snoví romanom in da roman, kakeršnega hočejo naturalisti, ni roman, ampak poročilo. Bolezni popisavati vender ni leposlovčeva, temveč zdravnikova stvar.

Omenjalo se je že, kakšno vlogo ima pri naturalistih poskus. Ali pa smo upravičeni misliti si, da se z duhom in dušnim življenjem tako lahko poskuša kakor s telesi? Niti životoslovna vprašanja niso rešena, tem menj so nam jasni dušeslovni pojavi. — Gré zato, imali človek prosto voljo ali ne, tega vprašanja pa vender nima rešiti pesnik.

Zola se tako protivi vmešavanju pisateljevemu; ali v povestih njegovih odločuje tudi »naključje«. Primerov bi se lahko navédlo. Zola pride sicer s pripravljenim značajem, kateremu se je temu ali ónemu dogodku nasproti tako in tako vésti. Dogodek pa vender izumi pisateljeva domišljija, pisatelj tedaj le z domišljijo svojo »poskuša«. Tudi Zola je izumljiv, tudi on ima domišljijo, živo, plodovito domišljijo, četudi se je brani. — Nekateri ga celó — to mu pač prav hudó dé — štejejo med romantike. (Primeri naj se o tem T. Zollingov podlistek v »Neue freie Presse«, 7. in 8. dné okt. l. 1881.) Res je, da Zolov zlog, časih tudi celi prizori v njegovih romanih spominjajo na V. Hugona; pri njem se takisto nahaja marsikaj, kar je »grotesque« in bi delalo čast najbolj romantičnemu zdelku; tudi to je romantično (če imajo sploh jedini romantiki svojsko pravico do tega), da devlje okolico in prirodo v soglasje s čustvi svojih oseb. Vender se mu godí krivica, če ga bližajo kritiki njemu toliko zopernim romantikom. Preudári naj se samó, kaj hočejo romantiki in kaj

zahteva naturalizem. Zola sam se brani najbolje, ker stvar obrne in odkrito priznava, da je žal! tudi pri njem marsikaj romantičnega, da se ni mogel še oprostiti vseh teh ukoreninjenih neslanostij, da pa bode sčasoma že drugače. — S to izpovedjo govori pa tudi proti sebi, ker nehoté priznava, da marsikaj velja in se je marsičemu težko ogniti v leposlovji, čeprav je naturalizmu nasprotno.

Pripoznati je, da je Zola navzlic svojim čudnim leposlovnim nazorom venderle velik pesnik. Nekatere epizode v njegovih romanih so polne v resnici poetičnega duha, pravi biseri. Biser nam je pa drag, najdemo ga bodisi med listjem ali med slamo, v smetéh ali v gnóji. — V zlogu je Zola veščák kakor malokdo. Kako natančne in primerne izraze umeje rabiti, kako plastično slikati, koliko menjave in bogastva ima beseda njegova! Zola sam se o pisavi izreka tako le: »Jezik je logika. Dobro pišeš, če daš misli ali čustvu pravo besedo. Vse drugo je nečimernost, nepotreben lišp. Ako hočeš dobro pisati, moraš si krepko vtisniti, o čémer pišeš, in ta vtisek ponavljaš z vso močjo, pa tudi z vso preprostostjo.«

VII.

H koncu še nekaj opazek. — Rekel sem, da je naturalizem samó dalje razvit, pretiran realizem; omenil sem, kako je stopal realistični ukus od stopinje do stopinje, od Balzaca do Flauberta, od Flauberta do bratov Goncourtov in do Zole. Naturalistična mér je napredek, četudi retrograden napredek, zdí se mi prirodén, neizogiben razvój, kajti vsaka reč se do skrajnega konca pritira in pretira in potem preživí. Večen krogotok je, ne le v prirodi, ampak tudi v človeškem življenji in gibanji. Ideje in družbe se rodé, razvijajo, starajo, zopet prenové in preživé. Tako tudi v umetnosti: od prirode do umetnosti, od umetnosti do preumetnosti, potem zopet nazaj do prirode in zopet se začne kolobar. Konca se dotičeta, smelo bi se rêči. — Francoski kritik P. Bourget pravi: »Po skrajnem realizmu, kateremu so se udali pisatelji od leta 1870. sem, prihaja že neizogibni upor (l'inévitable réaction); po oboževanji vsakdanjega življenja začenjajo se gojiti zopet lepe sanje.« — Jednak razvój se kaže tudi v glasbeni umetnosti. Wagner je hotel poravnati preveliko razliko med napevom in besedami; hotel je, naj bi bila godba samó izraz in opis besede, dejanja in čustva. Zašel je predaleč, njegova glasba se bolj in bolj bliža recitativu; »vzel je,« kakor piše o njem Saint-Saëns, »operi vse, kar ima mičnega, da bi dobil prostora za dejanje; zatrl je pa s časom tudi dejanje in je namestil s čudnim besedovanjem in nekakim mo-

droslovjem, o katerem mi ni jasno, kaj pomenja.« — Tudi o slikarstvu bi se dalo rēči, da se razvija retrogradno. Kaj je tako zvanim impresijónistom za misel, za lepoto v sliki! Čim vsakdanjejša, čim zmazanejša, tem boljša se jim zdí. — Nekje sem čital, da je smeti Wagnerja, Zolo in Vereščagina staviti drugega drugemu na stran kot zastopnike treh vej najnovejše umetnosti. Podobni med sábo so si res. Večina Vereščaginovih slik so samó jako spretne ilustracije. O tem slikarji, ki je ravno v Parizu svoje slike izstavil na ógled, piše znani Albert Wolf: »Jaz menim, da je Vereščagin v svojih vélikih slikah »conférencier« ¹⁾ z oljem, ki je besedo nadomestil z govórilom (tube) v pisanih barvah.« —

Dovolj se mi, da se še jedenkrat povrnem k naturalizmu, predno končam. — Ali ga je povse obsoditi? — Zakaj? — Vzprejeti pa ga nam ni treba, če ne ugaja našemu ukusu. Odloči naj notranje čustvo; vprašajmo se, če nam naturalistično berílo povzdiga duh in blaži srce, ali pa če nam je zoperno, prepodlo. V vodilo nam bodi La Bruyèrejev izrek: »Če ti berílo povzdiga dušo in te nautdaje z blagimi čustvi, ne išči drugzega merila, po katerim bi sodil zdelek; kajti dober in mojsterski je.« — Vódi nas dalje misel, ki je pač tako stara kakor civilizacija, in katero je pesimistični modrijan Schopenhauer preprosto izrazil tako-le: »Četudi vsakdanje življenje ni nikakor lepó, umeli so vender slikarji, pesniki, glasbeni umetniki kazati nam življenje v lepih podobah, vzbujatí nam lepe misli, sladke sanje, in srečni smo, četudi samó za malo časa, in oproščeni grdób okrog sebe, ako premišljamo mojsterske zdelke. To begóče veselje je kakor cvetica, katero odtrgamo tik brézdna.«

Človek je že tako ustvarjen, da ga bolj osrečuje prijetna in lepa laž nego vzore podirajoča resnica. Tega človeškega svojstva tudi naturalizem ne bode mogel predruščiti. Sicer pa se poslednje čase precēj glasno zagotavlja, da je naturalizem že preživel dóbo svojo. Primeri naj se že navedena izjava Bourgetova in naslednja izjava »Figarova«, ki govóri o prelagatelji ruskih romanov, grofu Vogüé: »... sicer pa so nas ruske povesti genile do dná srca. Njih vpliv se že čuti tu in tam v naših knjigah in morda se že začenja slovstveni preporod, katerega prerokuje gospod Melhior de Vogüé. Zakaj ne? Završujmo s to zaupno besédo.«

¹⁾ Tisti, ki z javnimi predavanji širi kakšno idejo.

